Jan Vochoč
Poutník životem malíře /
A Pilgrim Through the Life of an Artist

Zvláštní poděkování zapůjčitelům /
Special thanks for the loans

Eva Nováková
Irena Velká
Jana Vochočová
František Červenka
Marcel Černý
Miloslav Černý
Václav Štěpánek
Pavel Tesař
Michael Zachař
a
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Galerie hlavního města Prahy
Galerie moderního umění v Roudnici nad Labem
Galerie výtvarného umění Hodonín
Moravská galerie v Brně
Muzeum Prahy
Národní galerie Praha
Národní památkový ústav – Statní zámek Veltrusy
Památník národního písemnictví – Muzeum literatury
Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze

Rovněž poděkování za odbornou spolupráci (restaurování) /
Also special thanks for expert collaboration (restoration)
Denisa Cirmaciová
Marie Horvathová
Theodora Popova
Kateřina Samková
Dunja Stevanović

Texts © Martin Jan Vochoč a dědicové, Marcela Suchomelová, Marcel Černý
Translations © Bára Šidlová
Graphic design © Tereza Hejmová, Kristýna Žáčková
Photos © Oto Palán, Matěj Kania, František Červenka
Photos © Institute of Ethnology Czech Academy of Sciences, Prague City Gallery, Gallery of Modern Art in Roudnice nad Labem, Gallery of Fine Arts Hodonín, Moravian Gallery in Brno, City of Prague Museum, National Heritage Institute – Veltrusy State Chateau, National Literature Memorial – Museum of Czech Literature, Museum of Decorative Arts in Prague
© Museum of Fine Arts Liberec – Lázně
ISBN 978-80-87707-75-3
Všechna práva vyhrazena / All rights reserved

JAN Vochoč

Prolog

Martin Jan Vochoč,[1] Český malíř Jan Vochoč, poutník athonský, *Polední list* (9), 1935–1936, č. 132, 12. 5. 1935, s. 4

Bylo by mu dnes sedmdesát, kdyby ho nebyla před patnácti lety zastihla smrt právě v okamžiku, kdy se chystal podruhé na pouť za snem svého mládí, na Svatou Horu Athonskou.

Jan Vochoč se narodil (8. května 1865) v kovárně svého otce, v jedné z těch starodávných kováren, které stály u pražských bran jako svědkové formanské slávy. Ale rodem pocházel z jižních Čech, byl z pokolení houževnatých pracovníků, vyrostlých z prahorního masivu, ale i z rodu snílků, hloubalů a poutníků za ideálem. Začal perlíkem, jako začínaly generace jeho předků. Od železa však přešel ke zlatu a vyznamenával se v dílně svého mistra nápady a kresbami ozdob na šperky. Nezůstal však ani při umění Celliniho. Kreslířská zručnost přivedla jej na pražskou malířskou akademii, odkud po příkladu starších vrstevníků brzy odešel do Mnichova.

Pouť se začíná. Jednadvacetiletý muž, bohatý na vidiny a touhy, ale bez prostředků a bez znalosti řeči, stojí sám v cizině. Těžký měl boj o život a o umění a v potu tváře jídal hubený chléb kopistův. A přece se probojoval. Byl prvním a nejlepším ze žáků Nicolaa Gysise, onoho Řeka, jenž na mnichovské akademii spolubudoval německý realismus ateliérový. Těžko říci, byl-li to mistrův vliv, anebo touha vrozená Slovanu, co hnalo Vochoče po dokončeném studiu z Mnichova na Balkán. Našel si tu prostředí. Maloval zákoutí Plovdivu, divoké vodopády na Vi[toš]i, klid venkova u cikánských vesnic i lidové typy slovanských orientálců. Bulharsko z konce století, dosud nedotčené spěchem západní civilizace, žije v jeho těžkých obrazech. Ale touha hnala Vochoče dál, k samému středu starožitné kultury slovanské, na Athos. Ten tichý poloostrov, celý vyhražený klauzuře mnichů baziliánů, měl svoji tradici i u nás.

Už [Jan] Kollár toužil „jíti tam, kde ona královna všech hor našich, Athos prokopaný“. Jména klášterů Zograf, Stavronikita, Dochiar – to byly akordy, jež čarovně zněly v sluch všem znalcům a přátelům prastarého písemnictví glagolského. Do české *Osvěty* docházely často články o životě na Athonu, které psal Slavibor Breüer, zajímavý přírodní filozof, jenž na konci života zakotvil v klášteře Chilandarském, kde složil i slavný doživotní slib. Tento rodák kutnohorský uvítal pražského krajana a Vochoč také přijal hnědou řízu pravoslavné řehole, aby mohl na Svaté Hoře vytrvat déle než ty dva

1 Martin Jan Vochoč (1910–1967), syn malíře Jana Vochoče a Magdalény, rozené Kozákové, byl básníkem i spisovatelem, ale především českým starokatolickým duchovním a též správcem starokatolického biskupství. Po smrti otce se roku 1920 přestěhoval s matkou do Lovosic. Po maturitě studoval krátce bohosloví na římskokatolické teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze a současně studoval i archivnictví na Státní archivní škole v Praze. V polovině 30. let se stal historiografem Řádu maltézských rytířů. Posléze přestoupil do starokatolické církve a roku 1936 byl vysvěcen na kněze a téhož roku ustanoven administrátorem pražské farní obce, od roku 1938 pak vikářem u kostela sv. Máří Magdalény. Roku 1942 byl zvolen farářem farní obce Praha-západ. Jako kněz a archivář pomáhal v roce 1939 československým Židům v jejich snahách o včasnou emigraci, vystavoval jim fingované křestní listy. Po atentátu na Heydricha byl udán a zatčen gestapem, několik let pak prožil v pracovním táboře v bavorském Coburgu. Od roku 1946 působil jako starokatolický duchovní v Jablonci nad Nisou. Téhož roku byl znovu udán (za hanobení prezidenta Eduarda Beneše), byl zatčen a po několika dnech propuštěn na svobodu, ale dále vyšetřován. Pokusil se emigrovat do zahraničí, ale byl zadržen pohraniční stráží a 27. 3. 1947 odsouzen lidovým soudem na pět let za urážku Edvarda Beneše a za aktivistické články a za přednášky na výcvikových táborech Kuratoria mládeže v době Protektorátu. Po propuštění v roce 1952 mohl opět od roku 1954 působit jako starokatolický kněz v Desné v Jizerských horách, Varnsdorfu a Jablonci nad Nisou, kde roku 1967 zemřel a byl pochován na tamním hřbitově.

tři týdny, povolené k návštěvě poutníkům. Otec Sáva Chilandarec a mladý „živopisec“ (malíř) Iván Jozifovič[2] stali se přáteli. Mnišská republika s dvaceti monastýry, s tichými poustevnami, s bohatými vinicemi kolem klášterního městečka Kareje byla útulkem oběma. Tuhá observance staré řehole nebránila jim ve studiu. Onen básníkův „poklad nepřebraný, slávských rukopisů knihovna“ poskytovala Vochočovi bohatství ornamentální krásy tisíciletých foliantů, ale přírodní krása byla mu ještě větším kouzlem. Touha po svobodě ustoupila fanatismu práce a po skončeném nočním chóru, když mniši odcházeli k odpočinku, stoupal Vochoč obtížený malířským stojanem do hor, aby zachycoval jedinečnou krásu strmých úbočí, zahalených v šedou zeleň oliv, aby přenesl na plátno stinná zákoutí byzantských chrámů i sluncem prohřáté obzory mořských zálivů.

Idyla dospěla ku konci. Bouře stihla malíře ve výšinách mraků a způsobila mu těžkou chorobu, která vyžadovala operace, tedy i návrat do světa moderní kultury. Naposledy ohlédl se Vochoč na obrys Svaté Hory, když ho loď pod křížatou vlajkou athonskou nesla do Soluně. Výstava, kterou roku 1901 pořádal v Praze, přesvědčila národ o jeho umění i vlastenectví. Celou obsáhlou kořist své práce strádání přivezl domů, do Čech. Prací pro vlast vyplnil i následující decennium života, jež strávil v Paříži. Pointilistická technika Claude Moneta okouzlila Vochoče svěžím podáním záchvěvů vzduchu a Vochoč byl prvním jejím průbojníkem u nás. Zbytek života zasvětil staré Praze. Drobnými tečkami štětce maloval detaily i panoramata rodného města, jehož barok, vtělený v královskou stavbu chrámu mikulášského, byl největší modlou jeho umění.

Ale sny z mládí neumírají. Vracejí se s novou silou do suše stárnoucího muže. V malé společnosti u stolu hraběte Chotka[3] ve Veltrusích vypravoval Vochoč často a často o Balkánu a vzpomínal s toužebností na zátiší svatohorských monastýrů. Už se zdálo, že sen vítězí. Zjara 1920 chystal se Vochoč na Athos znova. Měl velikou objednávku dvaceti pláten, měl už všecko zařízeno – jen odeplout do snivých končin. Náhlá smrt po zápalu plic, snad uspíšená stopami staré choroby athonské, přervala jeho dráhu a spálila křídla, rozpjatá k odletu. Umřel 20. března roku 1920 teprve pětapadesátiletý. Jistě i v těžké chvíli umírání myslil na „tu Horu Svatou, nadoblačnou“ – a možná že ve vzdechu posledním zalétl k němu starodávný žalmový tón slovanských mnichů z Chilandaru:

Vozvedóch óči mojí v góry, otňúduže přiídět pómošč mojá –
Pómošč mojá ot Góspoda, sotvóršago nébo i zémlju – – –[4]

2 Jméno Jana Vochoče, kterého užíval na Balkáně, resp. i na Athosu, se později objevilo i v literárních dílech (Ljuba Kasarová, Antonín Sova, Růžena Jesenská).

3 Arnošta hraběte Chotka z Chotkova (1844–1927) Vochoč portrétoval rok před svou smrtí na zámku ve Veltrusích. – srov. Suchomelová 2005. – Viz. kat. s. 152.

4 První dva verše 121. (v pravoslavné tradici 120.) žalmu v církevněslovanském jazyce (v transkripci do latinky), v českém ekumenickém překladu: „Pozvedám své oči k horám: Odkud mi přijde pomoc? / Pomoc mi přichází od Hospodina, on učinil nebesa i zemi.“

JAN VOCHOČ
POUTNÍK ŽIVOTEM MALÍŘE

Marcela Suchomelová

Malíř Jan Vochoč (8. 5. 1865 Hrdlořezy – 20. 3. 1920 Praha, Malá Strana) je v současné době vnímán jako velmi zručný portrétista i krajinář. Vycházel ze školeného akademického realismu, zejména v portrétní tvorbě, ale kultivovaný malířský rukopis a výraz mu přineslo především samostudium klasických „ismů", respektive neoimpresionismu a pointilismu i moderních směrů na počátku 20. století v prostředí kosmopolitní a umělecké rozmanitosti tehdejší Paříže. Tam Vochoč odešel až po své životní zkušenosti z Balkánu, resp. po svém návratu z Bulharska a mnišské komunity na řeckém Athosu, a rovněž po své jediné větší veřejné výstavě na Královských Vinohradech v roce 1901. Díky objevům francouzské „krásné malby", a veden světlem pomalu odeznívajícího impresionismu, aplikoval ve své tvorbě v novém, tedy minulém století propojenost postavy a plenéru, prostoru a plochy, světla a barvy.

Jeho přítel, mentor a životopisec, generační souputník, umělec i historik umění František Xaver Harlas (1865–1947), posléze dlouholetý ředitel Muzea (hl. města) Prahy, o tomto jeho období poznamenává: „Mnichovský realista, dobrý ovladatel barvy, znalec starých receptů, stanul před nejnovějším tehda problémem impresionistického malování, […]. Dal se na stará kolena ‚na pointillism', protože to bylo něco více než nová móda, protože v tom viděl novodobé malířství."[1] V Žákavcově recenzi Vochočovy posmrtné výstavy v roce 1921 je zmíněn i malířův předimpresionistický styl, nicméně pointilismus je zdůrazněn v malířových především pražských panoramatech: „Tušíme, co zamýšlel: ve chvějícím vzduchu tetelí se červenavé moře malostranských střech mezi zelení zahrad v nehmotném vzestupu k Petřínu, Strahovu a Hradčanům jako éterická fata morgana, utkaná z jiskřivých atomů světla a barev. […] – a to vše důslednou metodou barevných hemživých teček, je ctihodná epizoda v českém malování. Osnova nesčetných barevných puntíků snaží se vytvářeti prejzové střechy, zahrady a vdechnouti vzdálené věže již jen jako nejbledší a nejkřehčí skutečnost, ztrácející se na bílém nebi, s ostrovy řídké modři. Je to tedy Signac v Čechách, ale bez jeho energie i – rozmyslnosti. […] Sympatický je Vochoč svým dlouhým hledáním. Na poslední jeho vlastní podobizně hledí na nás modrýma očima vlasatý a vousatý muž na způsob nějakého Lenbacha,[2] připomínaje mnichovské zážitky. Na řadě vystavených podobizen, tak nestejných, vždy jinou metodou řešených a málokdy dořešených, vidíme jeho kolísání. K dobru mu počítáme, vedle této horlivé zvídavosti technické, také jeho zájezd k jižním Slovanům, důvěrné přilnutí k malbě francouzské, vzdáváme úctu, když nemůžeme projeviti obdiv, k velikému pokusu o zvýšení pražského panoramatu pointilismem a vděčíme mu, že nás upozornil na některé pitoreskní malostranské pohledy."[3]

1 Harlas 1920, s. 29.
2 Franz von Lenbach (1836–1904) – patřil k nejslavnějším středoevropským umělcům, známý především jako portrétista.
3 Žákavec 1921, s. 5.